

NOVADI ZAĻO

DABAS BĒRNU ZAĻĀ VALODA

Gandrīz visiem patīk runāt par laikapstākļiem, gan komentējot meteorologa Toma Briča prognozes Latvijas Televīzijā, gan piesaucot kāda cita laika zīmju vērotāja paredzējumu. Tomēr klimata pārmaiņas nereti arī Latvijā liek saskarties ar parādībām, kas iepriekš maz piedzīvotas. Vai maz ir senču ticējumi, kas vēl šodien dabā piepildās? To centāties noskaidrot, uzrunājot vairākus dabas bērnus – cilvēkus, kas dzīvo laukos, ir darbīgi, vērīgi un dalās savos novērojumos par dabas norisēm.

Joprojām vērīga

Inta Lanka 64 gadus nodzīvoja Dzelzavas pagasta Liedeskrogā, kur, lauku mājās saimniekojot, vērojuši arī norises dabā un pierakstījuši interesantākās dabas zīmes, laika apstākļus, arī klimata anomālijas. Piezīmēs bija gads un datums, kad, piemēram, pirmais pārkons nograndis janvārī, pavasara iestāšanās kavējusies ieilgušu salnu dēļ, vienā dienā nolijusi mēneša nokrišņu norma, gaisa temperatūra uzlēkusi virs plus 35 grādiem, ielījis Septiņu brāļu gulētāju dienā un patiesi lietūs nemitēties līt. Bijuši ieraksti arī par neparastu augu, kukaiņu un putnu, kā arī dzīvnieku uzvedību u.c. Viņa atceras, ka ziemā mērijusi un pierakstījusi arī sniega segas biežumu. Pie mājas bijis arī barometrs – eglīte, kad pēc zariem (uz augšu vai uz leju) varējusi secināt, kad būs lietus.

Tagad Inta dzīvo Cēsīs un viņai joprojām patīk pētīt norises dabā, īpaši kokus. “Šogad rudenī kokiem nokrita lapas gan dabiski, sabirstot apakšā, apkārt stumbram, kas rāda, ka būs auksta un dzija ziema, vajadzēs siltuma. Taču daļu lapu nopūta vējš, izkaisot apkārtnē. Pirmais sniegs uzkrāta uz nesašalūšas zemes, trešdienā. Kādreiz teica, ka tad pirms noturīgas ziemas varētu būt vismaz trīs atkušņi. Tas, ka koki ir pilni ar sniegu no pirmās dienas, arī kādreiz norādīja, ka sniegs nepaliks ilgi. Mans interesantākais vērojums šogad siltajā rudenī: staigājot pa trotuāru, vēroju sliekas, kas rāpoja pāri, izlīdušas no savām alām. Taču globālā sasilšana, klimata pārmaiņas ir jūtamas, viss dabā ir sajaucies, un vērojumus var pierakstīt, bet ne prognozēt laikapstākļus. Nevar pateikt, kad iestāsies bargā ziema, liels sals. Ir tāds laika pareģojums, kur Katrīnas dienu, 25. novembri, min saistībā ar Andreja dienu, 30.

novembri. Saka, ja Katrīnas dienā laiks kūst, tad ziema būs silta, ja salst, visa ziema būs auksta,” piemērus min Inta Lanka. Viņa piebilst: “Viss dabā mainās. Šogad mežos auga tikai gailenes, pārsvārā citu sēņu tikpat kā nebija, jo vasarā bija šausmīgs karstums, bet vai kāds to gada sākumā paredzēja?”

Daba sniedz daudz – jānovērtē

Tā saka amatnieks un “Vilnu studijas” radītājs Ritvars Točs, kas Barkavas pagasta Stalīdzānos dzīvo visu savu mūžu un sevi uzskata par dabas bērnu. Atklājot senās baltu prasmes – izgatavot vilnu no apkārtnē esošajiem kokiem, krūmiem un augiem, notiek izejmateriālu vākšana, to tālāk apstrādē tiek izmantotas sentēvu metodes un roku darbs. Vilna tiek iegūta no nātrēm, dadžiem, ugunspukēm, niedrēm, kārkliem, kļavas, ābeles, pilādža, apses, ozola u.c. Ritvara Toča mājās ir iekārtota “Vilnu studija” – tur izvietota ekspozīcija tūristiem, kam saimnieks stāsta un rāda, kā iegūst koku vilnu, kā top dažādi izstrādājumi – nelieli audekli, cepures, roku locītavu un muguras ārstnieciskās saites, cimdi, kāju filči, zīļu vainagi u.c.

R. Točs uzskata, ka daba sniedz daudz informācijas, ja vien to prot iztulkot: “Piemēram, šogad bērzs labi parādīja, ka sākumā būs ziema, pēc tam paliks siltāks, būs atkušņi, tad sals. Lapu krāsa pa slāņiem liecināja, ka mainīsies silts-auksts, silts-auksts (skatās lapas, to krāsu un rakstu). Tas nozīmē, ka ziemas vidus varētu būt silts, bet lielākais sals – tikai uz martu.

Ko gan var paredzēt, ja viss dabā sajaucies? Piemēram, parasti melnalkšņa čiekurus ievācu martā, bet tagad skatos, ka visi jau nogatavojušies, no siltuma vairs nav tādi, kādiem jābūt, – palikuši sausi, kaut jābūt vēl zaļiem.” Arī dzīvnieku uzvedība var ko pastāstīt: “Piemēram, mājās kautajām cūkām skatās vēdera mēles garumu, jo ir teiciens, ka vēdera mēles garums norāda uz garu ziemu. Šogad vēdera mēles tikpat kā neesot. Saka, ja rudenī kurmjai strādā un parādās daudz rakumu, būs silts laiks. Šoruden kurmjai savas rakšanas prasmes rādīja, bet rakumu nebija tik daudz, cik pagājušajā gadā. Kad kurmjai paliek zemē, savās alās, tad saka, ka būs aukstāks, taču tas vēl nav noteicošais. Lielākā daļa kurmju nerok alas arī tāpēc, ka ir liels mitrums, slapjš. Viņi ir gudri, negrib slīkt, tāpat būs mitrs laiks, slīkšņa, slapjums. Pārsvārā jau skatās, kāds ir gaisa mitrums, tad var secināt par tālāko.”

Arī Ritvara mājas tuvumā ir sausa eglīte, kas ļoti labi rāda prognozi – ja zari tiecas uz augšu, būs labs laiks, ja uz leju – slīkts. Par kailsalu viņš saka tā, ka vislabāk ir nevis klausīties ziņas, bet nodrošināties. Mazdārziņu saimniekiem iesaka izmantot ozola lapas, jo augi, kas ar tām apsegti, pārzīmo vislabāk. Arī mājās vāzē ielikta roze kopā ar saplēstiem ozola zariņiem saglabās savu skaistumu ļoti ilgi. Labi laiku paredzot putni. Ja putni pulcējas baros, saglabāsies auksts laiks vismaz tuvākajā nedēļā. Viņa lielākais novērojums šogad – jaunie vanadzēni koku zaros spēlējas ar vārnām, draudzē-

jas. Neierasti. R. Točs piebilst, ka mums visiem vairāk būtu jācieta ozols: “Ozols dod cilvēkam zīles, mizu un lapas, un visā ir dabas veidota programma.”

Toties tagad, ziemā, ir jāiet uz mežu, jāatrod lazda, kas ir vērtīgs koks visu gadu: “Tagad var paņemt lazdu zarus. Es tos izkaltēju, samāju miltu dzirnavās, lazdu pulveri pielieku klāt cepumu mīklai. Mājās nātres savāktas tonnām, gaida, lai tās pārstrādātu. Nātru vilna ir ārstnieciska.”

Laika prognozēšanā nelaužas

Dainis Markevics, saimniekojot piemājas saimniecībā “Ozolkalns” Cesvaines laukos, jau 45 gadus raksta piezīmes par to, ko iestādījis, ko potējis, no kuras kokaudzētavas ko iegādājies, kas ir izdevies, kas nav. “Tagad pensijā ir vairāk laika, tāpēc daudz ko pierakstu, arī to, kad uzkrīta pirmais sniegs, ko esmu paspējis, kādi darbi jāpaveic. Pēc dabas likumiem dzīvoju, dabā ieklausos un nesatraucos, ja kā pietrūkst, jo dabā viss ir. Laika prognozēšanā gan nelaužos, tas lai paliek Toma Briča lauciņš. Manās piezīmēs pirmie ieraksti ir no 1977. gada, bet ieraksti pārsvārā ir pa dārzkopības līniju. Katru gadu esmu izveidojis tabulu, kur ir piezīmes par gurķiem, tomātiem, gaisa temperatūru. Katru gadu laukos ir bijis interesanti vērot atkarību no laikapstākļiem, un ierakstos parādās piezīmes gan par lietavu periodiem, gan anomālu karstumu. Tikai – ko gan var paredzēt – vienā dienā var būt spēcīgs sals, pēc dienas vai divām – atkusnis. Pats pēc novērojumiem dabā neesmu mē-

TICĒJUMI

- Ja Pelnu dienā vējains laiks, būs auksts pavasaris (Ērgļi).
- Matiss (24. februārī) lauž ledu pušu, bet, kad ledus neesot, viņš to radot, saldējot jaunu (Jaunroze).
- Ja Kāpostu Māras naktī salst, tad vēl 40 naktis salstot, pavasaris būs auksts un neauglīgs (Cesvaine).
- Ja Jurgā dienā (23. aprīlis) līst, būs slapja vasara (Ērgļi).
- Kāds laiks Septiņos gulētājos (27. jūnijs), tāds vēl septiņas dienas pēc tam.
- Silta un gaiša Jēkaba diena (25. jūlijs) paredz aukstus Ziemas svētkus (“Latvis”, 1932., 3094).
- Ja Annas dienā (26. jūlijs) līst, lišot vēl divas nedēļas (Sigulda).
- Kāds Labrencis (10. augusts) un Bērtulis (24. augusts), tāds viss rudens (Ipiķi).
- Ja zosis Mārtiņos staigā pa dubļiem, tad Lieldienās – pa ledu (Aloja).
- Ja Katrīnā (25. novembris) līst lietūs, tad pa Ziemassvētkiem silts un melns (Valmiera).

Pārzinot katra koka un auga vilnas ārstnieciskās īpašības, Ritvars Točs ir gatavs ikvienam par to arī sīkāk izstāstīt, tāpēc nebūt nepārsteidz fakts, ka izstādēs, tirdziņos un uzņemot tūristus cilvēki burtiski “ielenc” Ritvaru, kad viņš stāsta par saviem koku vilnas produktiem.

ģinājis pareģot laiku, tikai sekoju līdzī prognozēm. Tagad, manuprāt, laikapstākļi ir tik neprognozējami, piemēram, neviens nezina, kāda būs ziema. Labi, ja var pateikt laiku nedēļu uz priekšu. Arī tad prognozes mainās.

No ticējumiem un pareģojumiem neietekmējos, kaut kas piepildās, kaut kas nepiepildās. Nekad nevadišos pēc ticējumiem, piemēram, ja pavasari sola aukstu, bet sējas brīdī būs laba augsne, siltums un mitrums, negaidīšu, kad beigsies Kāpostu Māras prognozētais saldēšanas moratorijs. Pamātā vados pēc tā, kā ir dabā, augsne. Tiesa, ir bijis, ka agros kartupeļus esmu iestādījis par agru, pēc tam vagas bija jāapsedz. Šogad arī pavasaris kartupeļiem bija par vēsu, plus Kolorado uzbrukums, lakstu puve... Nevados pēc Mēness fāzēm, bet ir viens pamatlikums, ko ievēroju, – augošā Mēnesī stādu visu, kas aug uz augšu, vecajā Mēnesī – visu, kam saknes un bumbuli ienākas zemē. Kas attiecas uz dilemmu – kad ir labākais laiks auglūkoku stādīšanai, saku, ka pavasarī. Tāpēc, ka ziemā var būt visādi apstākļi – kailsals, stiprs sals. Varbūt vienīgi ābeles labāk stādīt rudenī, kamēr koks ir miera stadijā.”

**Latvijas
vides
aizsardzības
fonds**

*Materiāli tapuši ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu.
Par publikāciju saturu
atbild SIA “Kurzemes Vārds”
un reģionālās izdevniecības.*